

УДК 636.4:082
© 2005

ІСТОРІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

*Нагасевич В.М., кандидат сільськогосподарських наук,
Самородов В.М., доцент,*

Полтавська державна аграрна академія

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛТАВСЬКОЇ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЗІ СВИНАРСТВА: 1865-2005 РОКИ

Неоціненну роль у збереженні пам'яті про наших попередників, передачі професійної спадщини належить ювілейним річницям, надто таким, які присвячені діяльності наукових та освітніх закладів України. Саме вони дають можливість найбільш повно й об'єктивно розповісти сучасному поколінню про правдиву історію.

З огляду на це, символічно, що саме у 2004-2005 роках збіглися ювілеї трьох поважних аграрних інституцій України. Так, у грудні 2004 року виповнилося 120 років Полтавській державній сільськогосподарській дослідній станції ім. М.І. Вавилова, восени 2005 року святкує своє 85-річчя Полтавська державна аграрна академія і 75-річчя – Інститут свинарства ім. О.В. Квасницького УААН.

Шановані й знані у різних напрямках аграрної науки, вони понад усе цікаві як берегині колективної пам'яті з пріоритетної національної галузі АПК – свинарства (23). Саме це, на нашу думку, сприяло створенню у Полтаві найбільш потужних наукових шкіл зі свинарства (17).

Дослідження у цьому напрямі викликає не лише історичний, а й практичний інтерес, особливо через їх вагомому внеску не тільки у прогрес сільськогосподарського виробництва, але й суспільства в цілому.

Історіографічний огляд літератури, а також окремих публікацій у спеціальних виданнях про теоретичні та практичні досягнення наукових аграрних шкіл в Україні свідчить: проблемам їх зародження і формування присвячено не так уже багато праць (4, 6-7, 11, 13, 17, 24). Що ж стосується діяльності Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства, то історіографія майже не вивчена, а головне, – подана лише у вигляді окремих розвідок (10-11, 15-17). Ось чому розгляд цього питання в історичному та професійному ракурсах і є метою нашої публікації.

Оцінюючи з позицій сьогодення Полтавську науково-освітню школу зі свинарства, слід відзначити, що вона найдавніша з-поміж інших подібних шкіл України. Її витoki і становлення пов'язані з діяльністю Полтавського товариства сільського господарства, створеного у 1865 році (22). Уже тоді, 140

Показано, що Полтавська науково-освітницька школа зі свинарства є найдавнішою в Україні. Її створення пов'язане з формуванням 140 років тому Полтавського товариства сільського господарства. За цей час згадана школа пройшла три етапи: перший (1865-1912 рр.) – емпіричний, другий (1913-1946 рр.) – структурно-методологічний і третій (1947-2005 рр.) – визнано-теоретичний. Становлення школи відбувалося в тісній співпраці трьох установ: Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції ім. М.І. Вавилова, Інституту свинарства ім. О.В. Квасницького УААН і Полтавської державної аграрної академії по реалізації ідей О.П. Бондаренка і О.В. Квасницького та їхніх наукових шкіл.

років тому, Полтавщина відрізнялася від усіх губерній Російської імперії найбільшим поголів'ям свиней. Воно змінювалося, але в окремі роки доходило до рекордних показників (600 тис. голів). Важливо й те, що саме на Полтавщині домінувало експортне свинарство – велика кількість тварин вивозилася за межі краю. При цьому закупівля тварин у живій вазі в рік іноді становила 700 тис. крб., тобто свинарство було досить прибутковою галуззю і мало товарне значення (14).

Разом із цим слід зауважити, що місцеві безпородні свині відрізнялися низькою продуктивністю.

З метою їх покращання під опікою Полтавського товариства сільського господарства відбувалось інтенсивне завезення до губернії тварин культурних порід, передусім англійських – великої білої та беркширської (14, 22). Уже станом на 1907 рік у губернії було близько 20 господарств, у яких розводили тварин цих порід. Зауважимо, що Товариство всіляко стимулювало таку діяльність, видаючи премії від одного до трьох карбованців за голову (22).

Цей період інтенсифікації розвитку свинарства співпав із вікопомною подією у житті всієї аграрної Росії – заснуванням у 1884 році в Полтаві першого в імперії постійно діючого сільськогосподарського дослідного поля (7). У 1910 році воно було перетворене в Полтавську сільськогосподарську дослідну станцію. Саме ця установа, відкриттям якої довгі роки перешкоджало Полтавське товариство сільського господарства, стала першим науковим закладом України, з яким пов'язане формування Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства (7, 21).

Зазначимо, що вже у 1888 році тут були започатковані перші дослід з вивчення ефективності відголівлі місцевих безпородних свиней, англійських культурних і помісних тварин (7, 14). Проте більш цілеспрямованою і науково обумовленою діяльністю у галузі свинарства стає лише в 1912 році, коли на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції відкривається перший на теренах України спеціалізований зоотехнічний відділ – відділ тваринництва (7).

У 1913 році його очолює нещодавній випускник

Московського сільськогосподарського інституту, здібний учень професорів М.І. Придорогіна та Є.А. Богданова Олександр Пилипович Бондаренко (7, 15-16). Саме його слід вважати першопостаттю Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства. У повній мірі О.П. Бондаренка можна вважати і першопостаттю галузі свинарства Всеукраїнського масштабу, що, на жаль, довгі роки замовчувалось і не знаходило чільного місця у вітчизняній аграрній історіографії.

Разом зі становленням наукового напрямку, згадаймо про ступінь розвитку освітньої складової.

Перш за все, слід зазначити, що для періоду, який розглядається, характерна відсутність на Полтавщині будь-яких спеціалізованих учбових закладів не тільки зі свинарства, а взагалі з тваринництва. На той час у губернії були лише нижчі та середні сільськогосподарські освітні заклади. Всього їх було шість (13).

Такий рівень справ не міг задовольняти нагальних проблем життя 80-90-х років XIX століття – часу, коли в основному завершився процес промислового перевороту в країні. Для роботи у великих та середніх приватних господарствах потрібні були кваліфіковані кадри з вищою освітою, а їх бракувало. Тому постало питання про створення у Полтаві вищого сільськогосподарського навчального закладу (11).

Про його відкриття полтавська громадськість почала порушувати питання ще у 1885 році (11). Згодом були клопотання 1890, 1894, 1895 і 1909 років (11). Однак усі вони були марними.

Одже, з появою у Полтаві О.П. Бондаренка ми пов'язуємо закінчення першого, *еміричного* (1865-1912 рр.) періоду розвитку Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства.

З 1913 року починається другий – *структурно-методологічний* (1913-1946 рр.) період її розвитку. На нашу думку, він пов'язаний із цілеспрямованою діяльністю О.П. Бондаренка, а також реалізацією його ідей учнями і послідовниками. Більш значущою поставі не тільки у тогочасному свинарстві, а й взагалі у тваринництві Полтавщини ми не знаходимо (14-16).

Спробуємо об'єктивно обґрунтувати таку точку зору. Перш за все, вкажемо, що працюючи на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції, О.П. Бондаренко розпочав широкомасштабні дослідження з всебічного нормування годівлі свиней (7, 15-16). Згодом, і перш за все, стараннями його аспіранта, доктора сільськогосподарських наук М.А. Коваленка, це привело до створення наукової школи з годівлі свиней.

Аналогічними, але ще результативнішими, були напрацювання в галузі селекції та розведення свиней: перш за все, учнем та найближчим соратником Олександра Пилиповича, заслуженим зоотехніком України М.І. Матійцем, першими аспірантами – О.І. Овсянниковим та М.О. Симоном (згодом академіком і членом-кореспондентом ВАСГНІЛ). Саме ці вчені понесли ідеї свого вчителя за межі України, заснувавши власні наукові школи в Росії.

З іменами О.П. Бондаренка та М.І. Матійця

пов'язане становлення племінного свинарства України. Перш за все це стосується створення під Полтавою (с. Яківиці) Центрального розплідника свиней великої білої породи, де цими вченими було виведено п'ять високопродуктивних заводських ліній та родин цієї породи, які відіграли значну роль у покращенні племінного свинарства нашої держави (15-16).

Це сприяло тому, що тогочасна Полтавщина, і насамперед Полтавська округа, стали центрами племінного свинарства, про що свідчать багаточисельні об'яви, які розплідник вміщував у різних періодичних виданнях. Вперше наводимо зміст одного з них:

“Полтавська сільськогосподарська дослідна станція.

Зоотехнічний відділ.

Розплідник свиней великої білої англійської породи, заводський матеріал високої крові кращих англійських заводів і власного, що одержав нагороди на Всесоюзній виставці в 1923 році у Москві. Приймаються замовлення на кнурчиків та свинок по загально-доступних цінах. При продажу даються відомості про годівлю та догляд і інші потрібні вказівки, а також свиням робиться щеплення. Доставка до ближчої залізничної станції за рахунок дослідної станції” (20).

У 1927 році з ініціативи О.П. Бондаренка створюється перша в Україні Державна племінна книга великої білої породи – головного компоненту сучасного породного складу свиней України (16).

Новаторською та далекоглядною була діяльність О.П. Бондаренка з організації пунктів парування свиней з метою поліпшення місцевих тварин – основної сировинної бази для відкритих у ті часи перших в Україні Полтавської та Кременчуцької беконних фабрик (2).

Такі заходи сприяли їх безперебійній роботі, отриманню першого конкурентоздатного українського бекону. Спеціалісти оцінювали його на рівні кращих світових стандартів. У 1927 році на виставці в Парижі полтавський бекон одержав найвищу нагороду – гран-прі (16).

Така результативна і різнобічна діяльність О.П. Бондаренка та очолюваного ним зоотехнічного відділу Полтавської сільськогосподарської дослідної станції не могла залишитися не поміченою владними структурами. Адже вона, як ніяка інша наукова установа в Україні, сприяла виробничому зростанню свинарства, його становленню як найбільш технологічної галузі тогочасного тваринництва (7, 16).

З огляду на це, зазначимо, що п'ятого вересня 1928 року Наркомзем України” ... з метою поширення дослідно-зоотехнічної роботи в інтересах розвитку продуктивності скотарства в сільському господарстві України” на базі зоотехнічного відділу Полтавської сільськогосподарської дослідної станції утворив самостійну наукову установу – Полтавську сільськогосподарську дослідно-зоотехнічну станцію (19).

Діяльність даної установи не знайшла свого висвітлення у вітчизняній аграрній історіографії. Тому ми вважаємо за доцільне дещо ширше висвітлити її тво-

рчі здобутки. Відомо, що своєю діяльністю вона розпочала з першого жовтня 1928 року, а її директором був призначений О.П. Бондаренко (18-19).

Олександр Пилипович зосередив діяльність новоствореної установи на вирішення нагальних питань вівчарства, птахівництва та свинарства (19). Щодо останнього, то крім традиційної роботи з годівлі свиней та їх розведення і племінної справи, були значно розширені дослідження хімічного складу кормів, особливо при їх зберіганні, догляду за поросятами, ветеринарії, отримання бекону високої якості. Зазначені питання крім самого О.П. Бондаренка вивчалися такожими співробітниками: В. Анісімовим, М. Гвоздіковським, О. Козинським, Б. Левитським, М. Матійцем, Л. Перепеліциним та Г. Усенко. Результати їх наукових здобутків висвітлювались у спеціальних працях. Всього світ побачило п'ять випусків, серед яких останнім (і найбільш цікавим) був п'ятий. У ньому вперше у практиці свинарства України висвітлювались методику отримання бекону (12).

Вагалі ж, за нашими попередніми підрахунками, на Полтавській сільськогосподарській дослідно-зоотехнічній станції працювало близько 15-и науковців, більшість із яких у майбутньому, при реорганізації цієї установи, досить професійно прислужилися новим вузькопрофільним інституціям зі свинарства як у Полтаві, так і за її межами.

Сталося це тому, що з 20 по 22 грудня 1928 року на базі станції була проведена досить представницька Всеукраїнська дослідно-зоотехнічна нарада. Її метою було здійснення реорганізації мережі дослідно-зоотехнічних установ України. При цьому очолювати її повинен був науково-дослідний інститут із зоотехнії, "...щоб у всеукраїнському масштабі намітити й дати загальний напрямок науково-практичної роботи дослідних станцій, а також розробити та погодити методику проведення окремих дослідних робіт. З науково-дослідним інститутом в тісному зв'язку працюють зоотехнічні станції або зоотехнічні відділи красивих станцій..." (5, с. 55).

Згідно з рішенням наради, такий інститут повинен був відкритися у 1929-1930 роках на базі однієї з дослідно-зоотехнічних станцій (5).

Сьогодні ми можемо з радістю констатувати, що саме на базі Полтавської сільськогосподарської дослідно-зоотехнічної станції на початку 1930 року і був створений такий заклад – Український інститут експериментальної зоотехнії. Його створення співпало з початком повномасштабної реконструкції сільськогосподарства СРСР. При цьому повністю змінилась і мережа наукових аграрних закладів, тогочасний розвиток якої пов'язаний з іменем академіка Миколи Івановича Вавилова (3).

Саме його 29 червня 1929 року було призначено президентом новоствореної Всесоюзної академії сільськогосподарських наук (ВАСГНІЛ). Вавилов М.І. особисто розробив проект структури академії. При цьому лейтмотивом його діяльності була думка про те, що "...грандіозні зрушення у нашій країні, які ми

зараз маємо, вимагають перегляду, реорганізації, реконструкції дослідної справи і, перш за все, відходу від енциклопедизму, універсализму до спеціалізації" (3, с. 72).

З огляду на це, стає зрозумілим, що новостворений Український інститут експериментальної зоотехнії не вписувався у стратегічну лінію М.І. Вавилова. Натомість, за його особистою ініціативою, в структурі ВАСГНІЛ започатковується низка спеціалізованих вузькопрофільних інститутів (3).

Один із них, організований на Україні, – Інститут свинарства у Полтаві (3). Згідно з постановою Колегії Наркомзему СРСР, за постановою Пленуму ВАСГНІЛ від першого серпня 1930 року саме він був створений на базі Українського інституту експериментальної зоотехнії.

І те, що першим директором цього інституту ВАСГНІЛ призначив О.П. Бондаренка, – ще одне яскраве свідчення його домінуючої ролі не лише на регіональному та загальноукраїнському рівнях, а вже й на теренах усього колишнього СРСР.

Не виключаємо при цьому і того, що на це могли вплинути такі обставини, як особисте знайомство О.П. Бондаренка та М.І. Вавилова, адже ці два науковці майже в один час навчалися в Московському сільськогосподарському інституті. Відомо, що то були часи, коли студенти різних курсів жили однією родиною і добре знали один одного. Крім цього, Олександр Пилипович брав активну участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці, що проходила в Москві в 1923 році. Її головою тоді був М.І. Вавилов, який особисто знайомився з кожною установою-експонентом.

Як колишній практикант Полтавської сільськогосподарської дослідної станції та її палкий поціновувач, М.І. Вавилов уже тоді міг встановити творчі стосунки з О.П. Бондаренком (7). В усякому разі думка про це небезпідставна, адже по приїзді на станцію влітку 1924 року М.І. Вавилов спілкувався в тісному колі з її співробітниками. Серед них був і О.П. Бондаренко, про що свідчить світлизна, яка прикрашає експозицію музею станції.

Взаємний контакт М.І. Вавилова та О.П. Бондаренка висвітлює один маловідомий факт, який викладено у спогадах генетика Я.Я. Лусіса (26). Йдеться про те, що всевітньо відомий російський біолог Ю.О. Філіппенко свого часу захоплювався вивченням кількісних ознак у свиней. Для подальших дослідів він зібрав досить цікаве стадо цих тварин. У ньому зокрема були представлені різні дикі свині, а також найбільш відомі місцеві, – чувашська, поліська, велика біла. На жаль, розпочати вивчення їх генетичних особливостей (через передчасну смерть у 1930 році) вчений не зміг. Його наступник – М.І. Вавилов – розпорядився передати це стадо у новостворений в Полтаві науково-дослідний інститут свинарства. Саме це й здійснив Я.Я. Лусіс (26).

Уже одне те, що згадані тварини були передані саме до НДІ свинарства, – одне з яскравих доказів ви-

сокого авторитету вчених Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства. Вдвічі приємно, що її розвитком опікувався такий геніальний вчений планетарного масштабу, як М.І. Вавилов.

Крім зазначених радикальних змін наукової складової на другому етапі розвитку Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства не менш важливі зміни відбулись і в її освітній частині.

Це було пов'язане з тим, що у 1916 році історія ще раз надала Полтавській губернії шанс на отримання свого сільськогосподарського інституту. Саме тоді, під час першої світової війни, вирішувалася доля одного з найбільших і найвідоміших аграрних вузів Росії – Ново-Олександрійського. Він знаходився у Польщі, і його слід було терміново евакуювати углиб Росії. Полтавське губернське земство виступило з ініціативою про його переведення до Полтави (11). Та і цей задум не був реалізований.

І лише зі зміною суспільно-політичного устрою Росії нова влада знову повертається до організації сільськогосподарського інституту в Полтавській губернії (11). У грудні 1919 року, після вигнання з Полтави денкінських військ, було прийнято рішення про відкриття сільськогосподарського факультету при Вищій робітничій школі. У вересні 1920 року цей факультет із різними секціями, серед яких була і секція тваринництва, почав діяти. Зазнавши великої кількості реорганізацій, він був перетворений у Полтавський державний сільськогосподарський інститут, а згодом – у Полтавську державну аграрну академію. Вона і стала головною освітянською ланкою Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства.

Передусім це пов'язано із відкриттям у 1926 році зоотехнічного факультету цього вузу (8). Восени 2002 року, коли він відмічав своє 75-річчя, було наголошено, що найбільш вагомі напрацювання колективу факультету і його випускників пов'язані із розвитком свинарства.

У значній мірі цьому сприяло те, що у Полтаві на час створення зоотехнічного факультету вже існувала потужна наукова школа зі свинарства. У 1926 році вона поєднувалася із створеною освітянською складовою (11, 17). Це відбулося за рахунок залучення до викладацької роботи на факультеті лідера наукового свинарства України О.П. Бондаренка, а трохи згодом – і його здібних учнів М.І. Матійця та А.Х. Кашенка (1, 16-17).

Із 1927-1928 учебного року О.П. Бондаренко почав обіймати в інституті посаду викладача свинарства, а пізніше (в 1930 році), очолив кафедру свинарства (1). З 1932 року він стає професором кафедри годівлі (1).

Як відомо, Олександр Пилипович був умілим лектором, часто виступав на різних семінарах із підвищення кваліфікації зоотехніків як у Полтаві, так і за її межами, але як викладач-професор сформувався саме на зоотехнічному факультеті Полтавського сільськогосподарського інституту (1).

Це дало йому змогу професійно підготувати перший в Україні підручник із свинарства, а також набір

таблиць та діапозитивів для ілюстрації читання цієї дисципліни. Згодом, уже після від'їзду з Полтави до Харкова, О.П. Бондаренко, узагальнивши свій майже 30-річний досвід роботи в Полтаві, підготував чудовий альбом порід свиней (16).

На превеликий жаль, це унікальне видання побачило світ лише у 1940 році, вже після смерті його автора. Принадібно зауважимо, що в наш час цей альбом став справжнім раритетом.

Як ми вже зазначили, початок 30-х років минулого сторіччя пов'язаний із реконструкцією як самого сільського господарства, так і його наукової складової, внаслідок чого 75 років тому і був створений науково-дослідний інститут свинарства УААН.

Одночасно з цим зазнав змін та реорганізації Полтавський сільськогосподарський інститут, і перш за все, – його зоотехнічний факультет. Наказом по Наркомзему СРСР №156 від 10-20 липня 1930 року він об'єднувався з факультетом індустріалізації. Новотворення отримало назву Полтавський інститут свинарства (25). Таким чином, влітку 1930 року в Полтаві було два інститути свинарства – новостворений науково-дослідний і реорганізований учбовий.

Спеціалізація освітянської галузі зі свинарства – це одне переконливе свідчення вагомої ролі Полтавської науково-освітньої школи у розвитку цієї національної галузі тваринництва.

1930-1931 учбовий рік Полтавський інститут свинарства розпочав із новими факультетами. У той період сформувався окремий факультет свинарства, а також факультет кормових культур. Програма останнього повністю підпорядковувалася вирішенню проблем свинарства.

Паралельно з цим велася організація старих і створення нових кафедр з ухилом на свинарську галузь. Для викладання були запрошені відомі фахівці цього профілю. Крім згаданих раніше професора О.П. Бондаренка і його учнів – М.І. Матійця та А.Х. Кашенка – до читання відповідних спецкурсів були залучені професори П.К. Дмитрієвський, Б.Г. Левитський, Т.Д. Потапов. Цікаво, що крім них було ще немало викладачів, які одночасно працювали як в учбовому, так і в науковому інститутах свинарства.

З 1931 року в учбовому інституті свинарства вперше відкривається аспірантура з цього профілю. До навчання набирається чималий загін здібної молоді. Так з-поміж її випускників у 30-і роки XX століття були знані дослідники і викладачі, які створили свої власні науково-освітні школи зі свинарства. Достатньо назвати лише члена-кореспондента ВАСГНІЛ М.О. Симона та докторів сільськогосподарських наук, професорів Д.Я. Василенка та М.А. Коваленка (11, 17).

Зміцненню авторитету Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства сприяли відкриті у 1932 році Вищі зоотехнічні курси. Характеристика їх діяльності заслуговує на окрему публікацію, ми тільки зробиємо наголос на тому, що це була справжня Всесоюзна школа підвищення кваліфікації для кож-

ного ентузіаста з розведення і селекції свиней (11).

З огляду на це, назвемо прізвища лише двох її вихованців, які свідчать про непересічну роль курсів, а саме Д.Й. Войтка і М.П. Смирнова. Це – організатори цілої низки заводських та унікальних заводських ліній свиней. Щодо М.П. Смирнова, то достатньо назвати такий без перебільшення всесвітній селекційний шедевр, створений ним, як матка Герань 1980, яка отримала назву „маленький російський слон”.

Спеціалізація зі свинарства Полтавської освітньої школи сприяла тому, що із стін інституту вийшли всесвітньо відомі селекціонери, які створили власні потужні наукові школи вже за межами України. На теренах Росії це зробили випускники і колишні аспіранти інституту – академік ВАСГНІЛ О.І. Овсянников та член-кореспондент ВАСГНІЛ М.О. Симон (17).

Овсянников О.І. очолював Сибірський НДІ тваринництва і відділ тваринництва ВАСГНІЛ. Під його керівництвом виведено кемеровську породу свиней, районвану в Сибіру, на Далекому Сході, Північному Казахстані. За це Олександр Івановича було відзначено Державною премією СРСР (17).

Цікаво знати, що М.О. Симон теж був директором Сибірського НДІ тваринництва. Під його керівництвом виведено сибірську північну породу свиней, а Модеста Осиповича удостоєно Державної премії СРСР (17).

Власну велику школу з годівлі свиней у Киргизії створила випускниця інституту, доктор сільськогосподарських наук Р.М. Одинець. Вона названа серед 17 вчених колишнього СРСР, які зробили найбільш вагомий внесок у проведення досліджень із комплексного використання біологічно активних речовин у годівлі (9). І таких прикладів можна навести досить багато. Достатньо згадати і на те, що у ті часи інститут забезпечував кадрами не тільки Україну, а й Росію та Казахстан (11).

Уже з 1933 року інститут функціонує як Полтавський зоотехнічний, натомість його спеціалізація зі свинарства зберігається, але вже в меншій мірі, ніж раніше.

30-і роки минулого століття позначилися в розвитку Полтавської науково-освітньої школи плідними ідеями та самобутніми розробками всесвітньовідомого вченого, академіка АН України та Української академії сільськогосподарських наук, заслуженого діяча науки, Героя Соціалістичної Праці Олексія Володимировича Квасницького. З 1931 року він пов'язав свою долю з науково-дослідним інститутом свинарства, а з 1934 року – з кафедрою фізіології тварин Полтавського сільськогосподарського інституту.

Працюючи до війни у вищезазначених установах, Олексій Володимирович почав формувати свою наукову школу, вдало використовуючи як можливості дослідної установи, так і можливості вузу. Саме тут він впровадив цікавий принцип, який схематично виглядає так:

студент → гуртківець → дипломник → аспірант → науковий співробітник.

Для її реалізації він робив усе можливе. Крім дослідних тварин, які залучалися в його експериментах у НДІ свинарства, на тваринницькому дворі сільськогосподарського інституту ним і його найближчими колегами було задіяно 15 корів із телятами, 15 станків із свинями, а також баранів і кролів. На переважний жал, мабуть, і сьогодні такі цифри здадуться фантастикою навіть у великому столичному вузі, а в 1935 році все це було в досить невеликому периферійному інституті.

З огляду на це, а також на постійне залучення молодих талановитих дослідників, у передвоєнний період сформувалася та частина наукової школи Олексія Володимировича, яка вивчала фізіологічні закономірності травлення та обміну речовин у свиней.

Результати цих досліджень стали теоретичною основою для подальшої розробки оптимальних норм годівлі.

Та, на жаль, така плідна робота у другому періоді розвитку Полтавської науково-освітньої школи була перервана 1941 році війною.

Вже влітку 1941 року з Полтави були евакуйовані як НДІ свинарства, так і сільськогосподарський інститут. Символічно, що вони знаходилися поруч і в місті Кургані (11).

Хоча більшість їх співробітників пішли на фронт, ті, що залишилися, працювали у двох установах. Серед них найбільш плідну наукову роботу здійснював професор О.В. Квасницький.

Уже в 1942 році відбувся перший випуск воєнних років, серед якого були і 35 зоотехніків, направлених на роботу в різні області Сибіру, Алтайського та Хабаровського країв. У майбутньому деякі з них стали не тільки відомими виробниками зі свинарства, а й науковцями.

Взагалі ж важливо відмітити й те, що під час війни на базі Полтавського сільськогосподарського інституту було створено Курганський сільськогосподарський інститут – сучасну аграрну академію імені Т.С. Мальцева.

Решта ж викладачів і студентів Полтавського сільськогосподарського інституту, які не залишилися в Кургані, повернулися до Полтави, де вже 1 квітня 1944 року відновив свою роботу сільськогосподарський інститут (11).

І знову відбувся дивовижний збіг подій, який сьогодні майже ніким не згадується, але який має безпосереднє відношення до становлення Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства. Йдеться про те, що вже в червні 1944 року Полтавському сільськогосподарському інституту передається експериментальна база НДІ свинарства і сталені німцями його корпуси.

Ще не піднявши із згарищ свого рідного обійстя, студенти після занять відбудовували головний науковий осередок зі свинарства. Для цього їх навіть командували до Брянської області, де вони заготовили 500 кубічних метрів лісу. Та не дивлячись на всі труднощі, в 1946 році НДІ свинарства було відновлено.

І знову два споріднені колективи продовжили спільну науково-освітню роботу. Їх головною лабораторією у ті роки була кафедра і відділ, які очолював професор О.В. Квасницький.

З цього часу починається третій – *визнано-теоретичний* (1947-2005 рр.) період розвитку Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства.

Разом із поглибленням робіт з фізіології травлення, Олексій Володимирович розгортає роботи з репродуктивної біології (10-11).

Усі напрями роботи О. В. Квасницького отримали всевітнє визнання. Красномовним свідченням цього є переклад його праць англійською, німецькою, французькою, іспанською, угорською, чеською, румунською, естонською та іншими мовами світу (10).

Уже в 1950 році він разом із колегами та учнями першим у світі отримує живих поросят-трансплантантів, а трохи згодом – і ягнят. Ці дослідні назажди увійшли в світову історію розвитку сучасної біотехнології тваринництва (10).

П'ятидесятиріччя від дня отримання поросят-трансплантантів було відзначено проведенням міжнародної наукової конференції. Ініціаторами цього зібрання були американські вчені зі штату Айова. Матеріали конференції вийшли друком у 2001 році в 56 випуску міжнародного журналу *Theiogenology* (10).

З нашого погляду, – це справжнє визнання пріоритетності досліджень академіка О.В. Квасницького і всієї Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства, підвищенню науково-освітньої школи якій Олексій Володимирович віддав 58 років свого життя (10).

За цей час сформулась і власна наукова школа. До її складу увійшли чотири доктори і 26 кандидатів наук. Ними опубліковано 1658 наукових праць, з яких 33 монографії і 93 статті у зарубіжних виданнях, отримано 70 авторських свідоцтв та патентів на винаходи (10).

І сьогодні, при всіх труднощах, з якими стикається аграрна наука, ця школа діє, хоча вже минуло 16 років з того часу, як пішов із життя її творець, академік О.В. Квасницький. Вона відзначається динамізмом досліджень, новаторством думок. І це відчувається як у Полтаві, так і поза її межами. Що ж до останнього, то це власна школа, створена у Асканії-Новій знаним у світі фахівцем із віддаленої гібридизації та доместикації тварин Є.П. Стекленським (10).

В Інституті свинарства УААН академік УААН В.Ф. Коваленко та доктор біологічних наук Н.А. Мартиненко – найбільш послідовні представники наукової школи О.В. Квасницького, які мають і свої школи, що відрізняються посланнями теоретичних досліджень із нагальними питаннями виробництва, – головним принципом академіка О.В. Квасницького (10). Тому й не дивно, що пріоритетність циклу праць В.Ф. Коваленка та Н.А. Мартиненко у 2005 році була визнана присудженням їм Національної премії України в галузі науки і техніки.

Принягдіно відзначимо, що Є.П. Стекленов та

В.Ф. Коваленко – випускники зоотехнічного факультету Полтавського сільськогосподарського інституту, активні члени наукового гуртка при кафедрі фізіології, яким тривалий час успішно керував О.В. Квасницький (10).

У той час саме з нього починався шлях у велику науку цілої плеяди колишніх студентів, а згодом – знаних науковців. Це, передусім, фахівці з розведення та селекції, доктори сільськогосподарських наук, laureate державних премій України в галузі науки і техніки – Ф.К. Почерняєв та Б.В. Баньковський – творці нових порід свиней. Їх власні наукові школи сформовані за рахунок випускників зоотехнічного факультету Полтавського сільськогосподарського інституту. Так, Ф.К. Почерняєв підготував чотирьох докторів та 15 кандидатів наук, Б.В. Баньковський – 9.

Викладене вище стосується таких знаних в Україні і за її межами вчених, як фахівці з годівлі свиней (також випускники Полтавського сільськогосподарського інституту), докторів сільськогосподарських наук, професорів А.Т. Мисика, М.Т. Ноздріна, Г.В. Провоторова (11). Вони ввійшли до десяти найвідоміших дослідників колишнього СРСР із деталізованих норм годівлі свиней по багатьох (28) елементах (9).

Важливо й те, що традиції, закладені ще у 30-і роки XX століття засновником Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства професором О.П. Бондаренком, з поєднанням дослідницької й освітньої діяльності знайшли своє продовження на знамі століть.

Це, перш за все, стосується сучасних лідерів із селекційно-генетичної роботи у свинарстві – докторів сільськогосподарських наук, професорів В.П. Рибалка і М.Д. Березовського. Вони досить вдало поєднують наукову роботу в інституті свинарства УААН з учбовою на інженерно-технологічному факультеті Полтавської державної аграрної академії (17).

При цьому академік УААН, лауреат двох Державних премій України в галузі науки і техніки В.П. Рибалка підготував трьох докторів і 15 кандидатів сільськогосподарських наук, а член-кореспондент М.Д. Березовський – 6 кандидатів сільськогосподарських наук.

Обсяг журнальної статті не дозволяє авторам торнутися всіх напрямів діяльності Полтавської науково-освітньої школи зі свинарства та імен, гідних цього. Дійсно, їх чимало.

Головне ж, на нашу думку, те, що зазначена школа не втратила і нині свого авангардного наукового потенціалу як в Україні, так і за її межами.

У третьому тисячолітті їй потрібні такі лідери, як професор О.П. Бондаренко та академік О.В. Квасницький. Вони повинні показати очільникам влади і всьому нашому суспільству національний характер Полтавської науково-освітньої школи, її високі інтелектуальні можливості та напруження для вирішення віковичної проблеми людства – стабільного виробництва продукції свинарства, запоруки добробуту населення України.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко О.П. професор. Особиста справа № 459. – 1929-1933 рр. – Архів Полтавської державної аграрної академії. – С. 1-6.
2. Бондаренко А.Ф. Миргородская ярая свинья // Проблемы животноводства. – 1936. – №9. – С. 4-6.
3. Березной П.П., Удачин Р.А. На костре. Книга об академике Н.И. Вавилов. – М.: Книжн. изд-во „Барс”, 2001. – 264 с.
4. Верзенов В.А. Харківська освітньо-наукова сільськогосподарська школа: історія і сучасність // Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту ім. Володимира Даля. – №10. Історичні науки. – 2001. – С. 198 – 204.
5. Всеукраїнська Досвідно-Зоотехнічна нарада // Українське скотарство. – 1929. – №2. – С. 54 – 57.
6. Глоба О.Ф. Харківський сільськогосподарський науково-освітній центр з селекції і насінництва: становлення та діяльність (друга пол. XIX – початок XX ст.): Автореф. дис.... канд. історичн. наук. – К., 2004. – 20 с.
7. Гриб Н.И., Чуйко В.К. Полтавская орден Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова. – К.: Либидь, 1991. – 232 с.
8. До питання про організацію зоотехнічного відділу при Полтавському с-г Політтехнікумі (доповідна записка учбової частини Політтехнікуму до Н. К. О.) // Записки Полтавск. с-г. політтехнікуму. – Т. II. – Полтава, 1928. – С. 377 – 382.
9. Калашников А.П. Достижения науки в кормлении животных // Зоотехния. – 2003. – №11. – С. 4-9.
10. Коваленко В.Ф. Нагасевич В.М., Гармаш Т.П. / упорядники. Академік Квасницький Олексій Володимирович (1900-1989): Життєвий і творчий шлях. – Полтава.: Полтавський літератор. – 2005. – 147 с.
11. Куценко О.М. Нагасевич В.М. Самородов В.М. та інші. Полтавський сільськогосподарський інститут: історична хода і творчість (до 75-річчя від дня заснування). – Полтава.: ПА „Астрей”, 1995. – 28 с.
12. Методы контрольных операций при изучении качества бекона /Полтавск. зоотехнич. сельхоз. опытн. станция. – Вып. 5. – Полтава, 1929. – 47 с.
13. Михайлюк О.І. Становлення та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини у XIX ст. – 20-х роках XX століття. – К. Нора-прінт, 2001. – 20 с.
14. Нагасевич В.М. До історії розвитку свинарства в Україні // Вісник Полтавськ. держ. сільгосп. ін-ту. – 1999. – №1. – С. 31-34.
15. Нагасевич В.М. Наукова діяльність професора О.П. Бондаренка на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції (1913-1928 рр.) // Історія української науки на межі тисячоліть. – Вип. 11. – К.: 2003. – С. 135-139.
16. Нагасевич В.М. Наукові дослідження професора О.П. Бондаренка зі свинарства на Полтавщині (1913-1937 рр.) в історичному та функціональному аспектах // Вісник Полтавськ. держ. аграрн. акад. – 2003. – №5. – С. 77-79.
17. Нагасевич В.М., Самородов В.М. Полтавська освітньо-наукова сільськогосподарська школа селекції свиней: шляхи створення і вікі діяльності // Вісник Дніпропетровського ун-ту. – вип. 9. Історія і філософія науки і техніки. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 84 – 85.
18. Нова дослідна Зоотехнічна станція // Полтавськ. селянин. – 1928. – №17. – С. 23.
19. Організація Полтавської Зоотехнічної станції // Українське скотарство. – 1928. – №8-9. – С. 90.
20. Полтавська сільськогосподарська дослідна станція // Полтавський селянин. – 1925. – №7-8. – С. 33.
21. Пишечный Н.И. сельскохозяйственное опытное дело в России и на Украине от его зарождения до Великой Октябрьской социалистической революции: Автореф. дис. ... доктора сельхоз.наук. – К.: 1964. – 59 с.
22. Пятдесятлетие Полтавского общества сельского хозяйства. – Полтава, 1915. – 84 с.
23. Рибалко В.П. Свинарство: перспективи розвитку // Тваринництво України. – 1991. – №6. – С. 4.
24. Сайко О.В. Сільськогосподарська дослідна справа на Полтавщині наприкінці XIX – початку XX століття: Автореф. дис. ... канд. історичн. наук. – К., 2000. – 23.
25. Центральный Государственный архив народного хозяйства СССР. – Фонд 7486. – Опись 1. – Дело 13. – Лист 2.
26. Я.Я. Лусис: Жизнь и научная деятельность / Составитель Е.П. Райгулис. – Рига.: Зинатне, 1985. – 235 с.